

Gyáni Gábor

Ki mindenki adós (és mivel) Simmelnek?

Absztrakt: Georg Simmel hatása az elkövetkező tudós nemzedékekre valóban nagy volt, még ha nem is mérhető Max Weberéhez. Ez azonban nem mindig jellemezte a történészeket, akik kísérletet tettek (még a 20. század első felében) a történelem és a szociológia egyesítésére. Ennek ékesszóló példája Hajnal István, aki teljesen figyelmen kívül hagyta Simmel szociológiai örökségét, amikor kidolgozta a történeti szociológia elméleti kereteit. Az újabb angolszász modernitásdiskurzus is hajlik arra, hogy elfelejtkezzen Simmel magisztrális hozzájárulásáról a modern város fogalmi konstrukciójához. Az e körben említhető szerzők között van Richard Sennett és Marshall Berman. Ugyanakkor a városi társadalomtörténet művelői, akik különösen a modern nagyváros historikuma iránt érdeklődnek, maradéktalanul tudatában vannak Simmel életműve nagy jelentőségének a modern város fogalmi megragadását tekintve. Ennek megfelelően mind az angolszász, mind az európai kontinentális tudományos közösség kellő figyelmet szentel ez irányú munkásságának. A fő hivatkozási pont e tekintetben Simmel idegenfogalma, amely a modern városi környezet szociopszichológiai mutatójaként nyeri el sajátos jelentését, melyet Walter Benjamin fejlesztett tovább, amikor meghonosította a *flâneur* fogalmát.

Kulcsszavak: Simmel, Lukács György, Hajnal István, történelemtudomány, flâneur, város-szociológia

A Dilthey tanítványaként induló Simmel tudatosan vállalta, hogy szociológiát művel, 1890-ben kiadott fiatalkori munkája alcímében (*Szociológiai és pszichológiai vizsgálódások*) is már együtt szerepelt a szociológia és a pszichológia megnevezés (Simmel 2009 [1890]). Simmel tudományos életműve így teljes joggal tarthat igényt arra, hogy meglegyen a kellő helye a szociológia (és a szociálpszichológia) tudománytörténetében. Ezúttal azonban arra helyezem a hangsúlyt, hogy példákkal érzékeltsem, mennyire esetleges az a figyelem, amely Simmel szociológiájának a tudományos diskurzusban eddig kijutott. A felsorakoztatott példák nem arra szolgálnak, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le belőlük, mintegy azt sugallva, hogy Simmel hatástörténete elenyészőnek vagy elégtelennek bizonyul, hiszen aligha törekedhettem itt a teljességre. Nem többre, csupán arra hivatottak ezek a hivatkozások, hogy felvessék a kérdést: miért nem kanonizálódott Simmel tudományos munkássága oly mértékben, ahogy az Max Weber gondolati hagyatékával megtörtént. Amikor felteszem ezt a kérdést, a legkevésbé sem kívánok egyenlőségi jelet húzni a két jeles gondolkodó közé.

Hajnal István történetiszociológiája

Az írástörténetet struktúratörténetként művelő Hajnal István a harmincas években érlelte ki átfogó társadalomtörténeti elméleti álláspontját, melyet saját történetírása számára mintegy szemléleti vezérfonalnak is szánt egyúttal (vö. Hajnal 1993: 3–64). A „*Történelem és szociológia*” címmel a *Századok*-ban 1939-ben megjelent tanulmányában éles kritikát fogalmazott meg mind a francia, mind a német szociológiával kapcsolatban. Azt vetette mindkét tudományos diskurzus szemére, hogy „nem a történeti konkrétumokban keresi a módszert, hanem azokra akarja rávonni a maga módszereit” (Hajnal 1993 [1939]: 163). Hajnal közvetlenül nem reflektál ugyanakkor Max Weber legalább annyira történeti, mint szociológiai gondolkodására, jóllehet Hajnal számára a német szociológiai gondolkodás jelenti az első számú referenciát. Ezt ugyanakkor azzal enyhíti, hogy elismeri: „a szociológiának lényeges szempontjait mégiscsak elsősorban a francia eredmények alapján ismerhetjük meg” (Hajnal 1993 [1939]: 163) – hiszen kétségekívül Auguste Comte és Emil Durkheim dolgozták ki a szociológia klasszikus elméleti platformját. Mivel azonban „a francia szociológia kevéssé tud bekapcsolódni a történeti-társadalmi konkrétumokba, tartózkodik is ettől”, Hajnal számára mégis a német szociológia tűnik fontosabbnak, mert az „ezzel szemben hatalmas kísérleteket tesz az összefüggések kiképzésére” (Hajnal 1993 [1939]: 167). A történelem és a szociológia összeházasításához ilyenformán az addig létező szociológiai gondolkodás kritikáján át vezet az út, már csak azért is, mert a német szociológia ily értelmű próbálkozásai „nagymértékben feláldozzák a következetességet a szociológiai szemléletben” (Hajnal 1993 [1939]: 167). Hajnalnak főként Tönniessel akad komoly vitája, aki alapvető különbséget állapított meg közösség és társadalom között; ez a distinkció azonban az „inkább csak a már kész társadalomalakulások lélekrajzát adja, nem pedig az alakulást magát” (Hajnal 1993 [1939]: 168; Tönnies 1983 [1887]). Hajnal szerint Tönnies „kevés figyelmet szentel a struktúrának”, mivel az örök emberi pszichének az egyes társadalomalakulásokban megfigyelhető szerepe kerül nála előtérbe, melynek „ismerete fontos, mert magára a struktúrára is lehet belőle következtetni, de a történeti fejlődést csak az élet, s nem a szerkezetiség oldaláról világítja meg” (Hajnal 1993: 168). Emellett megemlíti még Alfred Vierkandt is, aki egy ilyen „fogalomhálózatot akar kialakítani a szociológiai rendszerezés céljaira »fenomenológiai« eljárással

(...) Simmel és Tönnies módszerének továbbfejlesztésével” (Hajnal 1993: 168). Hasonló hiányosságokat tesz szóvá Hajnal az első német szociológiai egyetemi tanszék vezetőjével, Hans Freyzerrel kapcsolatban is, akinek a gondolatrendszerét igen alaposan be is mutatja (Hajnal 1993 [1939]: 170–182; Freyer 1934). Freyer fogalomrendszere azonban Hajnal megítélése szerint túl spekulatív, és ezért alkalmatlan arra, hogy a segítségével meg lehessen alapozni a szociológia és a történetírás egymásra találását. Az utóbbihoz olyan objektivációelméletre lenne égetően nagy szükség, amely a struktúrát nem valamely fent a magasban lebegő „kultúrkincként” (Hajnal 1993: 171–182), hanem úgy határozza meg, hogy közvetlen kapcsolatban állónak tételezi az étellel. Kettőjük ezen kapcsolata éppúgy adott az egyszerű személyes érintkezésben, mint egymás érzéseinek és gondolatainak a kicserélésében, továbbá az egyéni cselekedetek „egybeigazítása” révén.

Nem részletezem tovább Hajnal történet-szociológiai fogalomalkotását, melyben a struktúra – az élet eszközeként – végzi el a szükséges formaalkotás, formaképződés feladatát, de eközben szüntelenül ki is csapódik a személyies életviszonyokból, majd folyton-folyvást visszatér hozzájuk, így és ezáltal görgetve tovább az élet folyását. „Az emberek egymásközti elhelyezkedése, kölcsönössége a személyies megjelenéstől kezdve a bonyolult tagozódásokig; végeredményképpen mind anyagi formák közreműködésével történik s áll meg, amióta az ember felemelkedett állítólagos egykori ösztönösségéből” (Hajnal 1993: 181). Kizárólag ezen a fogalmi bázison teremthető meg Hajnal szerint a történetírás történelem-szociológiai gyakorlata.

S nem találta fel vajon Hajnal ezzel a spanyolviaszt? Szerintem de. Miért gondolta úgy a jeles magyar historikus, hogy vázolt elgondolása merő újdonság, amely egyformán hiányzik a francia és a német szociológiai gondolkodásból? Azért gondolhatta ezt Hajnal, mert szelektíven ismeri csupán saját kora (főként német) szociológiai (szociológiaelméleti) tudásanyagát. A hivatkozásai között nyomát sem találni például Simmel szociológiájának, amelyet egyszer futólag megemlít ugyan, amikor Tönniessel együtt szól róla, de akkor is csak Vierkant gondolat forrásaként kezeli a simmeli gondolatit rendszert. Hajnal a maga szociológiai szakirodalmi tájékozottságát elsősorban Vierkantnak köszönheti, akinek egyik művét külön is megemlíti írásában (Vierkant 1908). S kivált fontos volt Hajnal szemében az a Vierkant által szerkesztett reprezentatív tanulmánykötet, amelyben az akkor már 13 éve halott Simmel semmilyen írást sem jegyzett, és akit Hajnal – pusztán e munka alapján – nem is ismerhetett meg (Vierkant 1931). Lakatos László szintén megerősíti a tényt, hogy Hajnal nem volt tisztában Simmel gondolatrendszerével. Közvetett bizonyíték erre nézve az is, hogy Lakatos semmilyen utalást sem talált Hajnal kéziratanyagában Simmelre. Hajnal monográfusa ezt különösen sajnálatos dolognak tartja, mivel Simmel felfogása „nem egy ponton igen közel esik az övéhez”, mármint Hajnaléhoz (Lakatos 1996: 107, 11. jegyzet). Éppígy sajnálatos ugyanakkor, hogy Lakatos nem próbálja meg tisztázni, honnan származik vajon Hajnalnak a Simmeléhez úgymond igen közel eső objektivációelmélete, amelyre a magyar historikus a saját szellemi teremtményeként tekint.

Nem hat túl merésznek a feltételezés, miszerint a szóban forgó gondolat eredetileg Simmeltől származik. Elég ehhez felütni Simmel korábban már említett fiatalkori munkáját, amelyben a szerző pontosan azt az objektivációtant fogalmazza meg, amelyre Hajnal is igyekszik rátalálni, amikor a történelem (a történetírás) számára vonzó formaképződés fogalmát keresi. A „társadalmasodás” (ez eredetileg is már Simmel terminusa) Hajnal által sűrűn emlegetett fogalmáról szólva a német gondolkodó úgy írja le a „társadalmi organizmus”

működését, hogy feltételezi egy „különös életerő” létezését, amely egyszerre tekinthető külső és belső entitásnak. Az, ami itt külső erőként hat az életre, belülről, magából az életből fakad, az étellel van szoros kölcsönhatásban. „Csak e kölcsönhatások felmérhetetlen finomsága és összefonódása (...) az, ami az egyes elemeken túl elhelyezhető erőre látszik utalni.” Majd hozzáteszi: „Minél fejlettebb, kialakultabb és finomabb egy képződmény, annál kevésbé alakul ki az a benyomásunk, hogy egy olyan erő irányítja, amely az egészre mint egészre jellemző, annál kevésbé lehet látni, hogyan részesednek az egyes elemek az egész fenntartásában és fejlődésében” (Simmel 2009 [1890]: 30–31). Ennek felel meg az is, amit Simmel az „általános társadalmasodás egyik leglényegesebb előrelendítőjeként” határoz meg, nevezetesen, hogy a folytonos kölcsönhatás „megszünteti a cselekvésnek a közvetlen érdekekre való leszűkítését”. Simmel olyan összefüggést tételez ezáltal, amely az egyes ember sorsának a szomszédjai sorsával való analógiáját látszik sugallni: ezt pedig úgy is megfogalmazhatjuk, hogy ami jó az egyiknek, az a másik javára is szolgál (Simmel 2009 [1890]: 35).

Könnyen felismerhetjük ebben Hajnal szokásszerűségfogalmának gondolati alapvetését, mely utóbbi szerint a struktúra olyan személyies kifejeződési forma, amely az „üzemies” közösség létrejöttének is előfeltételül szolgál. Amit viszont mint okszerűséget nevezünk meg, nem valamilyen, az élet teljességéhez kötött objektiváció, ennél fogva nem is képes többre, mint hogy átmeneti időre szóló érdekközösségeket teremtsen. Hajnal, úgy tűnik, nincs kellően tudatában annak, hogy saját társadalmasodást illető koncepciójának a megfogalmazása során valójában Simmel adósa.

Lukács és Simmel

Simmel szociológiai látásmódjának a maga korában felmérhetetlenül nagy volt a kisugárzó hatása. Jól ismert, hogy milyen óriási hatása volt Simmelnek a fiatal Lukács Györgyre is; ezt a tényt nem is mulasztja el regisztrálni senki sem, aki Lukács Györgyről értekezik. Olykor azonban mintha túl kevés szó esnék eközben arról, hogy mivel hatott Simmel a fiatal Lukácsra. Közbevetőleg: a kolozsvári egyetemen megszerzett államtudományi doktorátussal a zsebében Lukács György 1906 őszétől egy szemesztert tölt a berlini egyetemen, ahol nemcsak hogy látogatja Simmel óráit, de el-eljárogat a német gondolkodó híres teadélutánjaira is (Bendl 1994: 73). Innen datálódik közöttük a személyes és a kétségtelen szellemi kapcsolat. Ehhez képest meglepően keveset tudhatunk meg egyik-másik munkából arról, hogy mely gondolataival tett hatást Simmel a közelében időző Lukács Györgyre. Veres András, aki egy egész könyvet szentelt Lukács György irodalomszociológiai szemléletmódjának, szintén regisztrálja, hogy Lukács úgymond Simmel nyomdokait követve indult el a poétikai és a szociológiai nézőpont összeegyeztetése során (Veres 2000: 9–10). Veres szakít tehát azokkal a korábbi Lukács-kutatókkal, akik egyáltalán nem is tartották számon ezt a szellemi hatást (vö. Lichtheim 1970), vagy minimalizálták Simmel ez irányú befolyását a pályakezdő Lukácsra, úgy tartva, hogy mérvadóbb lehetett Lukács számára Tönnies szellemi tekintélye, aki ezzel befolyásolni is tudta a fiatal Lukács irodalomszemléletének akkori alakulását (Fehér 1977). Veres ugyanakkor maga is elmulasztja feltárni e hatás tényleges tartalmát, amely így nem is nyerheti el a tényleges jelentőségének megfelelő súlyt. Holott, ha igaz, hogy: „A pályakezdő Lukács (...) még feltétlen követője mesterének [mármint Simmelnek], nemcsak a gazdasági kauzalitás túlbecsülésének elutasításában, hanem (...) az esztétika, az

irodalomtörténet és az irodalomszociológia összekapcsolásában is” (Veres 2000: 43), akkor egy a kérdés tárgyalásának szentelt tanulmányban feltétlenül illene a szerzőnek bemutatnia Simmel ide vonatkozó elképzeléseit is. Ez azonban itt elmarad, aminek a Lukácsot állítólag közvetlenül inspiráló Simmel látja kárát.

A nagyvárosi modernitás történeti diskurzusa

Eddig a feledékenység vagy a nemtudás által kiváltott Simmel-felejtés példáit vettük számba. Nézzük meg ez alkalommal a dolog másik oldalát is, bemutatva, hogy hol és miként hatott megtermékenyítő módon Simmel egyik-másik gondolata a később kibontakozó tudományos diskurzusban. Vitathatatlan tény, hogy Simmel vetette meg a nagyvárosi modernitás fogalmi rendjének az alapját. Ezért is tűnik meglepőnek, hogy a kérdésről utólag kibontakozó diskurzusban nem ő, hanem főként Walter Benjamin képezi a döntő hivatkozási pontot. Nem tudom pontosan megítélni, hogy mennyire hatott Simmel mindarra, amit Benjamin a „Das Passagen-Werk” címen számontartott szövegtörzskében előadott; az egy percig sem vitás azonban, hogy Benjamin számára különösen ösztönző volt Simmelnek „A nagyváros és a szellemi élet” című esszéje, valamint a divatról szóló írása (Schwartz 2001: 1733). Ezt a feltételezést egyes elemzők szövegszerűen is bizonyították (Gilloch 1996: 121, 144–145). Ehhez képest meglepőnek hat, hogy a későbbi teoretikusok közül többen, akik pedig olykor történeti elbeszélő keretben fejtették ki a modernitás fogalmát, feltűnően mellőzték, legalábbis alábecsülték Simmel eme becses hozzájárulását a kérdés elméleti megfogalmazásához. Hiába keressük például Richard Sennettnek a kérdést illető alapvető munkájában Simmel nevét, a rá történő hivatkozást, holott a könyv némelyik kiadásának a fedőlapján *A kapitalizmus szociálpszichológiájáról* alcím is ott szerepel; ez pedig egy a Simmel által kidolgozotthoz közeli fogalmi keret valószínűségét sugallja (Sennett 1998 [1977]). Marshall Berman sem bánik valami bőkezűen Simmellel a modernitást fogalmi szinten tárgyaló munkájában: egyetlen jegyzetben utal csupán a német gondolkodóra, közvetlenül a weberi modernitásfogalmat tárgyaló passzushoz kapcsolódva. Itt azt jegyzi meg, hogy Simmel, aki Weber kortársa és barátja volt, inkább csak sejteti, de nem érleli ki a modernitás 20. századi dialektikájának megfelelő elméleti konstrukciót. Sőt valójában kárhoztatja Simmelt annak úgymond kultúrkritikai beállítottsága miatt (Berman 1982: 28). Viszont: mind Sennett, mind Berman kellő elismeréssel adóznak Walter Benjaminsnak, aki az általuk kimunkált teóriának is a közvetlen ihlető forrása. Kivételt képez e tekintetben David Frisby, aki egy egész könyvet szentelt a Simmel, Kracauer és Benjamin nevével fémjelzett teoretikus vonal bemutatásának (Frisby 1988).

Kissé másként fest a helyzet a kérdést illetően a szorosabban vett történeti irodalomban, melynek középpontjában a modern nagyváros historikuma áll. Jóllehet Carl Schorske az immár klasszikusként számon tartott Bécs-könyvében szintén említetlenül hagyja Simmelt (Schorske 1998), tőle eltérően nem így jár el az a két osztrák történész, Wolfgang Maderthaner és Lutz Musner, akik a századforduló proletár Bécsének a szociális világát vizsgálták könyvükben (Maderthaner és Musner 2008). E munka szerzői bőségesen merítenek ugyanis Simmelnek a tárgyra vonatkozó revelatív megállapításaiból. Szintén nagy hasznát veszi Simmel idegenről vallott szociológiai fogalmának egy a bécsi kávéházak múltjáról írt tanulmány angol történész szerzője is (Gronberg 2013: 72–73).

Az átfogó igénnyel írt várostörténeti narratívák között tallózva gyakran bukkan fel Simmel neve és munkássága, mint történik a német Friedrich Lenger 2012-ben megjelent munkájában is. Lenger több alkalommal felidézi Simmel 1903-as, a nagyvárosról szóló előadását, megjegyezvén, hogy a városszociológia alapvetését tisztelhetjük az esszében (Lenger 2012: 219–220). Éppily véleményen van az amerikai várostörténész Thomas Bender és a szintén amerikai historikus Peter Fritzsche. Bender Simmelnek ezt az esszéjét a leginspirálóbb eszmefuttatásnak nevezi, amit valaha is írtak a városi kultúráról. A Simmel által felvett nézőpontból széttekintve, fejtegeti Bender, olyan kép nyerhető az egyéni társadalmi kapcsolatok tág köréről a különböző korok kapcsán, amely ezeket a kapcsolatokat hamisítatlanul közösségi megnyilvánulásokként tárja elénk (Bender 1978: 121). Fritzsche pedig gondolati vezérfonalként használja Simmel nagyvárost illető koncepcióját, amikor rekonstruálja és elemzi a 19–20. századforduló Berlinjének mentalitástörténetét a sajtómédia alapján (Fritzsche 1996). Ez így kézenfekvő is, hiszen, amint a szerző megjegyzi, „Simmel egyike az első teoretikusoknak, akik arról értekeztek, hogy miként fejlődtek ki az új lélektani összefüggések és kísérleti művészi formák az ipari város talajából” (Fritzsche 1996: 238).

Simmel gondolati megbecsültsége a tudomány- és fogalomtörténet-írásban is lépten-nyomon tetten érhető. Erre vall az angolszász diskurzusból vett két további példa is. Az angol város- és társadalomtörténész Simon Gunn – egy elméleti munkájában – valódi érdemének megfelelően tárgyalja Simmel imént említett esszéjét, amiről kijelenti: „Az ilyen és az ehhez hasonló többi munkája révén Simmel szisztematikus módon igyekszik elemezni a nagyvárosi percepció keletkezését (termelését)” (Gunn 2006: 124). A másik itt említendő példában Rob Shields, midőn egymással párhuzamba állítja Walter Benjamin *flânerie* fogalmát, valamint a Simmel által bevezetett *idegen* (idegenség) fogalmát, arra jut, hogy a szóban forgó két fogalom jól kiegészíti egymást. Holott, fűzi hozzá Shields, Benjamin többnyire a kétségeit fejezte ki Simmel idegenfogalma kapcsán (Shields 1994: 68). David Frisby pedig ezúttal azt firtatja, hogy hol van a kószáló (*flâneur*) fogalmának a helye a társadalomelméletben; határozott véleménye szerint a benjamin fogalom szorosan Simmel személyéhez is kötődik. A német tudós ugyanis szintén egyfajta flâneur volt, olyasvalaki tehát, akiben testet öltött a detektív hajlamú kószáló, aki éber megfigyelőként, még nem elidegenedett flâneurként a modern nagyvárosi személyiséget képviselte. Simmel az a tudós elme volt ugyanis, aki élénk tanújelét adta a nagyváros idegenségét (racionális módon) vizslató kószáló heves szenvedélyének, mely szenvedélyt egyszersmind tudományos ethosszá is avatta (Frisby 1994: 101–102).

Az elméleti alapvetések egyes megfogalmazóitól eltérően a történészek – legalábbis újabban – komoly érdeklődéssel fordulnak Simmel felé. Szerény megjegyzésként hadd fűzzem hozzá az előbbiekhöz, hogy a nagyvárosi térhasználat historikumáról szóló könyvemben (Gyáni 1998: 32) én magam is Simmel nyomdokain indultam el, hogy a nagyvárosi tér, az idegenség és a modernitás belső összefüggéseit értelmezsem, egyúttal Walter Benjamin fel-fogását is adaptálva a magyarázat során. A helyzet, úgy tűnik, mégsem teljesen reménytelen azt illetően, hogy változatlanul magunk között tudhassuk a társadalomelemző Simmelt.

Hivatkozott irodalom

- Bender, Thomas (1987): *Community and Social Change in America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bendl Júlia (1994): *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Budapest: Scientia Humana.
- Fehér Ferenc (1977): A dráma történetfilozófiája, a tragédia metafizikája és a nem-tragikus dráma utópiája. (Válasz-utak a fiatal Lukács drámaelméletében.) *Irodalomtörténet* 9(1): 58–103.
- Freyer, Hans (1923): *Theorie des objektiven Geistes. Eine Einleitung in die Kulturphilosophie*. Lipcse: Verlag und Druck von B. G. Teuber.
- Frisby, David (1988): *Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Frisby, David (1994): The Flâneur in Social Theory. In *The Flâneur*. Keith Tester (szerk.). London: Routledge, 81–110.
- Fritzsche, Peter (1996): *Reading Berlin 1900*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Gilloch, Graeme (1996): *Myth and Metropolis. Walter Benjamin and the City*. Cambridge: Polity.
- Gronberg, Tag (2013): Coffeehouse Orientalism. In *The Viennese Café and Fin-de-Siècle Culture*. Charlotte Ashby, Tag Gronberg és Simon Shaw-Miller (szerk.). New York: Berghahn Books, 59–77.
- Gunn, Simon (2006): *History and Cultural Theory*. Harlow: Pearson Longman.
- Gyáni Gábor (1998): *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*. Budapest: Új Mandátum.
- Hajnal István (1993): *Technika, művelődés. Tanulmányok*. Glatz Ferenc (szerk.). Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet.
- Hajnal István (1993 [1939]): Történelem és szociológia. In uő *Technika, művelődés. Tanulmányok*. Glatz Ferenc (szerk.). Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet, 157–204.
- Lakatos László (1996): *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája*. Budapest: Új Mandátum.
- Lenger, Friedrich (2012): *European Cities in the Modern Era, 1850–1914*. Leiden: Brill.
- Lichtheim, George (1970): *Lukács*. London: Fontana.
- Maderthauer, Wolfgang és Lutz Musner (2008): *Unruly Masses. The Other Side of Fin-de-Siècle Vienna*. New York: Berghahn Books.
- Schorske, Carl E. (1998): *Bécsi századvég. Politika és kultúra*. Ford. Györffy Miklós. Budapest: Helikon.
- Schwartz, Vanessa (2001): Walter Benjamin for Historians. *American Historical Review* 106(5): 1721–1743.
- Sennett Richard (1998 [1977]): *A közéleti ember bukása*. Ford. Boross Anna. Budapest: Helikon.
- Shields, Rob (1994): Fancy Footwork. Walter Benjamin's Notes on Flânerie. In *The Flâneur*. Keith Tester (szerk.). London: Routledge, 61–80.
- Simmel, Georg (2009 [1890]): *A társadalmi differenciálódásról. Szociológiai és pszichológiai vizsgálódások*. Ford., utószó: Weiss János. Budapest: Gondolat.
- Tönnies, Ferdinand (1983 [1887]): *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor és Tatár György. Budapest: Gondolat.
- Veres András (2000): *Lukács György irodalomszociológiája*. Budapest: Balassi.
- Vierkandt, Alfred (1908): *Die Stetigkeit im Kulturwandel*. Lipcse: Duncker und Humblot.
- Vierkandt, Alfred (szerk.) (1931): *Handwörterbuch der Soziologie*. Stuttgart: Ferdinand Enke.

Gyáni Gábor

Történész, akadémikus, egyetemi tanár, ELTE TÁTK Összehasonlító Történeti Szociológia Tanszék (Budapest), kutatóprofesszor, MTA BTK Történettudományi Intézet (Budapest)

VÁROSFALON INNEN ÉS TÚL

Benda Judit

Vidék a városban: kertek és majorságok a középkori Budán

Kolláth Ágnes – Skorka Renáta

Középkori fehérvári polgárok mezőgazdasági ingatlanai a város határán belül és kívül

Weisz Boglárka

A város a megyében: a városok a 14. századi megyei és nádori közgyűléseken

Kádas István

Város, falu, megye: a városi birtokok hadpénze a középkor végén

Derzsi Júlia

Seben szék falubírái: falu és város viszonya a 16. századi hatósági rendszabályok tükrében

Cziráki Zsuzsanna

A város a vidék szemében: Brassó és környezete a 17. század első évtizedeiben

Berecz Anita

Eger kiváltságos mezőváros polgárai a 19. század elején

A **KORALL** szerkesztőségének elérhetőségei

www.korall.org

terjesztes@korall.org és korall@korall.org

1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségénél, és valamennyi idei számkat postázzuk Önnek. Az éves előfizetés ára 4500, egy szám ára 1250 Ft.